

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ, ՌԻՍՈՒՄՆԱԿԱՆ, ԱՐՈՒԽԵՍՏԳԻՏԱԿԱՆ

Ը. ՅԱՐԻ 1894

Տարեկան 10 ֆր. ոսկի — 4 դր.:
Վեցամսեայ՝ 6 ֆր. ոսկի — 2 դր. 50 կ.:
Մէկ թիւ կ'ալմէ 1 ֆր. — 50 կոպ.:

ԹԻՒ 9, ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ

Ո Ր Ս Ո Ր Մ Ն Ա Պ Ե Ն

ՀԱՆՈՐԱՊԵՏԱՅ

ՆՈՐ ԳԻՏՏԵՐ ԵՓՈՏՏԵՑ ՎԵՐՆ ԲԱԶԱՆ
ԵԶԵՐՔԵՆԵՐ

անօթ է որ Արշակու-
նեաց արեւմտեան
վերջին նշանաւ-
որ սահմանակէտը
կը հասնէր մինչեւ
Սատաղա: Ագա-
թանգեղոս եւ

Բուզանդ իրենց ժամանակ այս սահմանադրաբար
յիշեն: Առաջինը Ս. Գրիգորի քարոզութիւնը
կը գծէ արեւմտէն արեւելք սա բառերով
(էջ 627—8.) “Ի Սաղաւադոյ քաղաքէն...
մինչեւ ի սահմանս Կասպից, ի փայտակարան
քաղաք... եւ վերջինը գրիմէ նոյն բառերով
(Գ. է. էջ 16) “Մինչեւ ի փոքր Կասպի Սա-
ղաւադ... եւ մինչեւ ի Գանձակ սահմանս Ատրպա-
տական: Սատաղայէն անդին հռովմէական (յե-

Յի

տոյ բիւզանդեան) ազդեցութեան ներքեւ էր.
եւ ի հարկէ Հռովմայեցիք եւ Յոյք փոքուն Հայոց
այս սահմանակողմանք շատ մը շինութիւններ,
բերդեր եւն կանգնած էին: Նորագոյն քննու-
թիւնը՝ ըստ եւրոպական թերթերու՝ հետաքրք-
րական արդիւնք յառաջ բերին:

Ոչ շատ ժամանակ յառաջ Տ. Կ. Հոգարթ
(D. G. Hogarth) քննութիւններ րրած է վերին
Եփրատայ այս եղջակողմանքն, երջկայի հիւ-
սիսակողմն եւ հռովմէական նախկին սահմանա-
գլուխն ցՏրապիզոն: Հռովմէական ամրոցներու
մնացորդներ գտնուեցան շատ տեղ. այսպէս
Բալուէ-բոյ եւ Արածանոյ գետախառնուքի
վրայ, Պրինկանի եւ Սատաղու քով: Նշանաւ-
որագոյն են Սատաղայի քով գտնուած մնացորդ-
ները, որոնց աղիւսները հռովմէական ժե լե-
գէոնի կիկը կը կրեն: Գտնուած են նաեւ լա-
տիներէն եւ յունարէն արձանագրութիւնք: Այս
ամէնը կը վկայէ որ հոս էր հռովմէական ժե
(Ապողինարեան) լեգէոնին կայանը: Ցականի կը
կենան քաղաքին հիւսիսային եւ արեւելեան
պարիսպները, եւ կը ցուցուն նաեւ արեւմտեան
կողման հետքերն. իսկ հարաւային կողման
պարսպաց տեղը կը բռնէ այժմու գիւղը, որուն
աները շինուած են աւերակաք քարերով: Այս-
տեղ գտնուեցաւ քանի մը տարի յառաջ Ա-
նահայտայ այն պղնձի չքնաղ գլուխը, որ այժմ
Բրիտանական թանգարանին զարդերէն մէկն է,
որուն վրայ ընդարձակ տեղեկութիւն մը հաղոր-

գիտ ժամանակին Բաղմակը. (տես նոյնը 1885, էջ 130 եւն.) Տեղացիք, կըսէ եւրոպական թերթ մը, շատ լաւ կը յիշեն տակաւին այն գիւտը, եւ Հոկարթ Հոս եւ շրջակայքն խուզարկութիւններ ընելով հաստատ համոզուեցաւ որ շինծու էր այն լուրը թէ նոյն գիւտն այստեղ մարմնոյ արձանը յետոյ գտնուած եւ ոչնչացուած ըլլայ:

Հռոմէական ռազմական ուղւոյն հազիւ քանի մը հնգերորդ կը նշմարուին: Կապան-Մատենի հիւսիսային եւ հարաւային կողմն բլրոց վրայ գտնուած տալլայտաթի մնացորդներ, ինչպէս նաեւ նմաններ Ակնայ մօտ՝ Հռոմայեցիներէն աւելի ուշ ժամանակէն են մնացած: Գրտնուած է միայն միոնաքար մը Սեբաստիա տանող ճամբուն վրայ իրբեւ երկու անգոյնական մղոն հեռու Միլիտէն: Հռոմէական կամրջաց մնացորդներ կան Եփրատայ երկու գետակցաց՝ Ակնալոյ եւ Սեբաստիայի վրայ՝ որ Սատաղայի եւ Տարսուսի մէջուղ կը գտնուին. ասոնք կը ցուցնեն որ այն կամարջները մեծագործ շինութիւնք էին: Վերջին կամրջին քով ժայռի վրայ քանդակուած արձանագրութիւն մը կայ Գեկոս կայսերէն, որ կը ցուցնէ թէ Հռոմայեցիք այն գետակը Սարքինա կ'անուանէին: Սակայն կամարը միայն շինուեցաւ հոս եւ ոչ ուրի մ'այլ, իսկն զի յառաջագոյն այս կամրջէն անցնող ճամբան անալարդ էր եւ հազիւ երկու անուահետքէ մ'աւելի թիւ լայն արահետ մը: Արդէն Եփրատայ այս հովտին նկարագիրն այնպէս է որ անհնար է հոս լայն ուղի մ'ենթադրել. ձիւնապատ լեռնագագաթներէ պատուած հովիտը հետոցհետէ կը նեղնայ եւ նեղ անցք մը կը դառնայ ժայռերու պարսպաց մէջ սեղմուելով, որուն մէջէն կը սուրայ մեծ արագութեամբ Եփրատ, որ բոլորովին անանցանելի է եւ անհուն, եւ հետոցհետէ շատ մը վտանգաւոր ճեպանցոյց յորձանքներ կը կազմէ՝ միշտ գոնէ 200 կմազուն եւ երբեմն մէկ անգոյնական մղոն լայն ալ ըլլալով, եւ մէկ անգոյնախոր ժայռավէճէ ուրիշ մը մէջ կը գահավէժի. — այս փոռնքն ինչն այնպէս անառիկ եւ հզօր են որ պէտք չկար սահմանաբերգի շինելու այս կողմերն, որով հոս եւ ոչ պէտք կար պատնիսաշինութեան ուրի մը յարգարկուի. — Սատաղայէն ելնող լեգէոնական ռազմուհին ուրիշ ուղղութեամբ կը յառաջանայ:

Հոկարթ այցելած է նաեւ Տիգրիկ, այստեղի Նեղոգեաններէ մնացած շեքի մզկիթը թերեւս հնագոյն շինութեանց նիւթերէն

կառուցուած ըլլայ մասամբ: Կամախ, որ նոյնպէս հռոմէական սահմանագիւղի գլխաւոր ամրոցներէն էր, այժմ գետին մտնեցած է, մինչ հին կամախն աւերակ կեցած է վերը, եւ կրնանք այսօր ալ հին քաղաքին պարսպներն ու փողոցները նշմարել: Կամախ հին աշխարհի ամենէն ամուր տեղերէն մէկն ըլլալու է առանձին վեր ցցուած ժայռի մը լայնատարած գագաթան վրայ կանգնուած ըլլալով. եւ ժայռը ամէն կողմանէ սեպ կը կանգնի 200 ոտք բարձրութեամբ: Վերելք կարելի է միայն օձաձեւ ուղիներով եւ ժայռի մէջ փորուած սանդուխներով:

Եւրոպացի տեղեկատուաց մէջ ինդիք կը յուզուի թէ Կամախ եւ թեոքոստայիլիս նոյն են թէ ոչ. — ինդիք մ'որ աւելորդ է կրկնել: Ծանօթ է որ Կամախ Հռոմայեց.ոցմէ շինուած է նախնաբար, այլ հնագոյն եւ հին է Հաննէն է՝ ըստ սովորական կարծեաց, առաջին արքայից գերեզմանատեղին. (Բուզ Գ, իդ. էջ 142:)

Հ. Յ. Տ.

ԹՊԹԱԳՅՈՒԹԻՒՆ ԳՐԻՍՏՈՒՆ ԺԵ ԴԱՐ ՅԱՐԱՐ

Դէր Եփրատի մէջնադաշտներն սկսան մեզի խօսիլ, երբ Եփրատայ ու Տիգրիսի աւերակները բացուելով՝ կորուսեալ համարուած աշխարհք մը մեր աչաց առջեւ յարութիւն առաւ՝ գիպաց ժամանակակից տեղեկագիրները կարդացուելով՝ ոչ միայն հին պատմութիւնը լուսաւորուեցաւ եւ կերպարանափոխ եղաւ, այլ նաեւ մեր մէջին հին ժամանակներուն կեանքն ու հանճարը մեր առջեւը պարզեցաւ եւ մեր քննադատութեան տակն ինկաւ: Այս ամէնը մասամբ պարտական ենք բլրին, զոր այս գաւառս հնագոյն խուզարկութեան պատմական ճշմարտութեան գիւտն ծառայեցուցած են, եւ առանց որուն՝ բառասուն յիսուն դարյառաքեղած շատ մը բաներ պիտի չգիտնայինք: Մեր առաջիկայ ՅԱՊարտան թղթակցութիւնն ալ բլրին պարտական ենք, բայց պեղելք արդիւնք մը չունին, որով հետեւ բախտն է որ այս անգին գանձն ի լոյս հանեց:

Եթէր տարի յառաջ աշնան՝ Վերին Եփրատի քանի մը ֆելլաք Թէլ-Էլ-Մամուն գիւղին աւերակաց մէջ փղած ատենինք բազմութիւն մը թրծուն կաւ տախտակներ գտան՝ ամէն բարեկական սեպագիրներով լի: Բա-